

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER**SOSYALİZM VE SAĞLIK/TIP HAKKINDA KISA NOTLAR**

Ata SOYER*

1. Kapitalist bir tıp var mıdır? Ya da sosyalist tıp? Yoksa, tıp, her yerde, her zaman ve her koşulda aynı tıp mıdır? Yani, tıpkı tarafsız bir bilim gibi, tarafsız bir de tıp var mıdır? Değişen, sadece toplum biçimleri midir? Önce, bu soruların yanıtı ile başlayalım. Tıp da, bilim gibi tarafsız değildir. Kapitalist bir tıp vardır, tıpkı sosyalist bir tıp gibi...Tıp da, tüm diğer toplumsal ilişkiler gibi, toplumdaki güç ilişkilerince belirlenir. Evet, tıp hiyerarşik ilişkileri barındıran bir kurumdur, ama bu hiyerarşi, meslekler arasında değil, sınıflar arasında bir hiyerarşidir. Özellikle Batı'da hekimliğin beyaz, erkek ve üst-orta sınıf ağırlıklı olmasının tercümesi, tıptaki sınıf egemenliğinin ırkçılık ve cinsiyetçilikle desteklenmiş olduğudur.

2. Bir tıp mensubunun konumu, onun erkek yada kadın olması, ırkı, mesleki birikiminden ziyade, toplumsal üretim ilişkileri içinde işgal ettiği rolle ilgilidir. Yani, belirleyici olan, sömürü ilişkileridir. Bu ilişkilerin belirleyici olduğu noktada, tıbbi meslek, tıbbi konum, tıbbi bilgi, vb. nedenlerden kaynaklanan farklılıklar talidir.

3. Gelelim, tıp personelinin özel konumuna. Genellikle, hekim ve tıp personelinin konumu, Marksist terminolojideki küçük burjuvazi benzetmesiyle açıklanmaktadır. Örneğin, bir fabrikadaki ustabaşı gibi, hekimin de, tıbbi personelin de ikili bir işlevinden söz edilebilir. Bir ustabaşı, işyerinde işçileri ve iş sürecini koordine etmek gibi bir görevinin yanı sıra, işçileri ve iş sürecini denetlemek gibi bir başka göreve sahiptir. Burada, koordine etme görevi, toplumsal bir gereklilik olarak nitelendirilirken, denetim işlevi de, kapitalist sömürü ilişkilerinin bir bileşenidir. Burada, hekimlere dönersek; hekimin gerçekten her toplumda sahip olduğu bir

işlevinden söz edilebilir: toplumun sağlık ve hastalık sorunlarıyla ilgilenmek. Bu işlev, yararlı ve gerekli işlevdir, hekimin. Diğer işlev de, tıpkı ustabaşında olduğu gibi, denetleme işlevidir. Bu işlev aracılığı ile, işçi sınıfı ve halk kitleleri, sermaye tarafından denetlenmiş olmaktadır. Kapitalist tıp, bu bağlamda, yararlı işlevi üzerinden denetleyicidir denilebilir.

4. Peki, eğer kapitalist tıp "denetleme" işlevine sahipse, kapitalizm koşullarında, halkın sağlık hizmeti alması doğru değil midir? Ya da ulusal sağlık sistemleri, birer yanılı mıdır? Veya, bir solcu/Marksist hekim, kapitalist bir toplumda, hiçbir şey yapamayacak mıdır? İnsanların sınıfsal konumu, niyetlerinden bağımsızdır, toplumsal işbölümündeki roller, konum ve işlevleri belirler. Toplumsal sömürü ilişkilerini dönüştürmeden, bir solcu hekim de, ikili işlevi barındırır. Yani, kapitalizmde sosyalist tıp olmaz, ancak sosyalizm için mücadele olabilir.

5. Ulusal sağlık sistemi değerlendirmesine gelince; önce kapitalizm koşullarında sermaye-emek ilişkisine bakmak gerek. Sermayenin en özlü tanımı, "sömürülmüş emek"tir. Yani, sermaye olabilmeye için, emeğin varlığı zorunludur. Bu da, uzlaşmaz çelişkinin nedenidir. Bize ne? Bizim için anlamı şu; sermayenin, emekten mümkün olduğu kadar çok yararlanması demektir. Bunu yapabilmeye ise, sermayenin hem ideolojik, hem de siyasal düzeyde egemenlik ilişkilerini de yeniden üretebilmesi ile olanaklıdır. Yani, tıp alanında da, sermaye-emek ilişkisi, bir egemenlik ilişkisidir (Sermayenin egemen, emeğin sömürülen olduğu). O zaman, kapitalizm ortadan kalkmadıkça, bu sermayenin egemen olduğu, emeğin sömürdüğü ilişkisinin özü de değişmez. Değişen nedir, o zaman? İşçi sınıfının mücadelesi ile oluşturduğu gücün, sermayenin egemenliğini sınırladığı (ortadan kaldırdığı

*Öğr. Üyesi., Dokuz Eylül Üniv. Tıp Fak. Halk Sağlığı AD.

değil) bir durum. Bu noktada, ulusal sağlık sisteminin, kapitalizmin özünün değişmediği, ama işçi sınıfının gücü ile edinilmiş bir kazanım olduğunu söyleyebiliriz. Yani, son zamanlardaki tartışmalarda kullanılan şu argüman, çok doğru değildir; "küreselleşme ile birlikte, sağlık/tıp ticarileşti, kapitalist tıp oluştu". Tıp/sağlık ticarileşmeden önce de, kapitalistti. Çünkü kapitalist sınıfın egemenliğinde bir değişiklik olmamıştır.

6. Hekimlik de, bu kapitalist egemenliğin kollarında gelişmiş bir meslektir. Tıptaki hiyerarşinin en tepesinde oturmakla birlikte, tıbbın egemenleri hekimler değil burjuvazidir. Ancak, kapitalizmin kollarında şekillenirken hekimlik, egemen ideolojinin ve bilginin yeniden üretilmesinin de odağı olmuştur. Tıbbi bilginin, burjuva ideolojisinin egemenliği altında gelişmesinin adresi de, tıp fakülteleri ve meslek örgütleri olmuştur. Böylece, tıbbın pozitivist ve mekanik yorumu, hekimlik mesleği ve pratiğine damgasını vurmuştur.

7. Sınıflı toplumlarda tıbbi etkileyen dinamiklere de bakmak gerekir. Sınıflı toplumlarda, tıp, sınıf mücadelesi belirleyeni ile yakından ilintilidir. Özellikle, kapitalizmin şekillendiği 19.yüzyılda, sınıf mücadelesinin düzeyi, tıbbın bugünkü halinin belirlenmesinde net bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, bir burjuva tıbbından söz edebiliriz. Burjuva tıbbı, 19.yüzyıldaki sınıf mücadelesinin bir sonucudur desek abartmış olmayız.

8. 19.yüzyılda bugünkü halini alması, 17.yüzyıl bilimsel keşiflerinin (mikroskopun bulunuşu, kan dolaşımının keşfi, vb.) üzerinde şekillenmiş ve bu keşifleri, bilimsel tıbbın bir kaynağı olarak sunmuş pozitivist bilim ve tıp anlayışının bir sonucudur. Bunda, o tarihsel dönemde egemenliği ortaya çıkan sanayi burjuvazisinin belirleyiciliği öne çıkmaktadır.

9. Aslında, burjuva tıbbı, tıba bakışta bir paradigma kaymasıdır. Pasteur ile birlikte, hastalıkların nedeninin mikroplar olduğu fikri kabul görmüş, bu fikrin pozitivist yorumu olan biyolojik tıp anlayışı egemen hale gelmiştir. Bu egemen hale geliş, toplumun burjuvazi tarafından yeniden yapılandırılması süreci ile paralel seyretmiştir.

10. II.Dünya Savaşı'na kadar, kapitalist ülkelerde, varlıklı sınıfların paralı yararlanabildikleri hekimlik hizmeti dışında, tıp, çalışanların örgütlü baskısı sonucu, ama sadece çalışanların-bazen de ailelerinin-hastalık durumlarında, yararlanabildikleri hekimlik hizmetlerinden ibaret olmuştur. Ancak II.Dünya Savaşı sonrası, kapitalist devletin sağlık hizmetlerinin sorumluluğunu üstlenmesi ve sağlık harcamalarını artırması, tüm diğer nedenler saklı kalmak koşulu ile, işçi sınıfının gücünün bir sonucudur. İşçi sınıfının gücü (bunda sosyalist sistemin varlığı da dahil), burjuvaziye bu önlemleri almaya zorlamıştır.

11. Peki ya, kapitalizmde burjuvazi egemen değil miydi? Bir burjuva tıbbında, nasıl bir işçi sınıfı baskısı ile yaygınlaşan bir sağlık hizmetinden olumlu olarak söz edebiliyoruz? Evet, kapitalizmde egemen olan, burjuvazidir

ve bu egemenlik tıpta da geçerlidir. İşçi sınıfı, ihtiyacı olan sağlık hizmetini talep etmiş ve gücü oranında elde etmişti. Ama, bu tıp, halen burjuva karakterdedir ve burjuva egemenliğinde baskıcı özelliklerde sunulmaktadır. Burada, burjuva tıbbının ikili karakteri ortaya çıkmaktadır; burjuva egemenliğinden dolayı, burjuva tıbbı baskıcıdır ve işçi sınıfına sağlık hizmeti sunmanın nedeni, burjuvazi için, işte bu egemenliktir. İşçi sınıfı ise, bu nitelikle ilgili değildir, bir ihtiyaç olarak talep eder. Bütün bir 19.yüzyıl, işçi sınıfının kan ve gözyaşı sonucu elde ettiklerinin tarihidir. 20.yüzyılda bu sıkıntılar azalmış gözükse de, aynı kazanımların sürdüğünü biliyoruz. 1980'lerde, kazanımların birer birer elden çıkması, bir başka sürece girildiğini göstermektedir.

12. Kapitalizm ve tıp ilişkisi irdelenirken, en önemli aktörlerin başında devlet gelmektedir. Devlet, kapitalist toplumda, tüm alanlarda olduğu gibi, tıpta da iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesinde rol oynamaktadır. Bunu atlarsak, devleti her gördüğümüz yerde, "sosyalizm" hayaleti görmemiz mümkündür. Yada devleti reddetmeyi öyle abartırız ki, onun yapması gereken işlevleri üstlenmeye başlayabiliriz. Oysa, sosyalizmden söz ediliyorsa, söz konusu olabilecek tek olasılık, devletin ele geçirilmesidir! Onu parça parça ele geçirmek ya da onun dışında alternatif iktidar odakları oluşturarak, kuşatmak, Marx'dan bu yana aynı anlama gelmektedir; hayal...Tabii ki, buradan çıkarılacak olan, devletin, devrime kadar, terkedilmesi değildir. Devlet, bir mücadele alanıdır; sınıf mücadelesi. Toplumda süregiden sınıf mücadelesi, devlet alanında da sürecektir, sürmelidir.

13. Kapitalizmde bir şey yapılmayacak mı, o zaman? Eğer, sosyalizmden bahsediliyorsa, naçizane, bir iktidar değişikliği şartı var! Devlet iktidarı ele geçirilecektir, ideolojisi değişecektir, işlevleri değişecektir, personeli değişecektir, vb. Ama, bu iktidar değişikliği, "an"a ilişkin bir şey değildir, bir süreçtir. Güç ilişkilerinin adım adım değiştirildiği bir süreçtir. Bu süreçte, devlet içinde (ve de toplum içinde) güç ilişkilerinin işçi sınıfı lehine etkilmesi doğru bir yaklaşımdır. İşçi sınıfının etkisinin, devletteki ağırlığını artırması, hem işçi sınıfı ve toplum için hayırlıdır, hem de daha sonra, sosyalizm yönündeki adımları kolaylaştırıcıdır. Sonuçta, artan işçi sınıfı gücü, sosyalizm yönünde bir kopuşu gerçekleştirecektir. Dolayısı ile, sosyalizm için mücadele, hem devlet içinde, hem de toplumda yürütülmelidir. Yürütülen bu mücadele soyut da değildir; toplumun demokratikleştirilmesi mücadelesidir de. Gerek tıp alanında, gerekse tüm diğer alanlarda, daha fazla işçi sınıfı etkinliği mücadelesidir. Üstelik, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel, vb. tüm kollarında verilmesi gereken bir mücadeledir. Ve de, bu süreçte kendi aygıtlarını kullanarak ve üreterek verilecek bir mücadeledir. İşçi sınıfı ve halkın katılımını artıracak tüm aygıtların kullanılacağı bir mücadeledir.

14. Kapitalizm koşullarında, tıp da kapitalisttir, ama bu, işçi sınıfı adına çok şey yapılabilmesine engel değildir. Örneğin, mevcut tıp kurumlarının demokratikleştirilmesi yönünde atılan her adım, hayırlıdır. Bu konuda hedef, tıbbi

tümüyle demokratikleştirmek olmakla birlikte, tek tek demokratikleştirilmiş kurumlar, örnek olması hasebiyle yararlıdır. Yine, tıp kurumlarında, toplumun katılımının artırılmasına yönelik örnekler, önemlidir. Özellikle, çalışanların sağlığı alanında, güç ilişkilerini işçi sınıfı lehine etkileyen adımların kıymeti, bu alanda mücadele edenler için yaşamsaldır. Çalışanların sağlığı için olumlu yasalar çıkarılması, bu yasalardaki kazanımların adım adım artırılması, sağlığı olumsuz etkileyecek süreçlerin sınırlandırılması konusunda kazanım elde edilmesi, bu süreçlerin işçi sınıfınca denetlenmesinin geliştirilmesi, vb. akla ilk gelecek olumlu örneklerdir. Gerek tıp kurumlarında, gerek işyerlerinde çalışanların katılımının geliştirildiği kazanımların, iktidarın ele geçirilmesi sürecinde özel anlamı vardır. En basitinden, işyeri sağlık ve güvenlik kurulları gibi yapıların sahiplenilmesi bile önemlidir. Bu süreçlere ilişkin, bilinen bir uyarı; bu adımlar değerlidir, ama iktidarın ele geçirilmesi için yetmez. O, başka bir şeydir; yani hayal görmemek gerek, ama bu değerli faaliyetin de önemini yadsımamak gerek.

15. Gelelim, sosyalizm ve tıp ilişkisine. Sosyalizm, sınıfsız topluma geçişin bir evresidir. Nihai bir toplum değildir. Dolayısı ile, kapitalizmin artıklarının varolduğu, ama gelecek toplumun nüvelerinin de içerildiği bir toplumsal yapı. Bu bağlamda, sosyalizmde tıp da, aynı gerilimi barındırır. Sosyalist toplumda, diğer sınıflı toplumlardaki geçişlerden farklı olarak, ekonomiden ziyade siyasetin öne çıktığı bir yapı vardır. Yani, devletin iktidarının kurulması, sosyalizm için önceliklidir. İktidarın işçi sınıfı ve müttefiklerince elde edilmesi, bu iktidarın yukarıdan aşağıya kurulması, üretim ilişkilerindeki değişimden daha önceliklidir. İşçi sınıfının devleti denetlemesi, kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiyesinin de önkoşuludur, zaten.

16. Komünist tıp, kapitalizm altında varolamaz. Çünkü, kapitalizmde, sömürü ilişkileri, yeniden üretilir. Bu nedenle, komünist tıbbın kurulması, ancak ve ancak, devletin ele geçirilmesi ile ve sosyalist bir devletin kurulması ile mümkündür. Ve başlangıçta, sosyalist toplumda, tıp, hem kapitalist öğeleri, hem de komünist öğeleri içerecektir. Komünist tıp, işte bu öğelerin birbirleri ile kapışacağı, sınıf mücadelesinin sonucunda ortaya çıkacaktır.

17. Peki, komünist tıbbın, kapitalist tıptan farkı ne olacaktır? Mevcut tıp pratiği, bilgisi, kurumlarının komünist biçimlere dönüşeceğini ifade etmek ne demektir? Herşeyden önce, tedavi edici, hastane ve teknoloji temelli, bireyci, klinik öncelikli tıbbın, önleyici, çevresel ve toplumsal öncelikleri olan yaklaşıma sahip tıpla değiştirilmesi gerekir. Ama, bu yetmez. Kaynakların dağılımında da, önceliklerin değişmesi gerekir. Bu da yetmez. Kaynakların üretimi de değişmelidir. Yani sağlık,

hastalık, ilacın egemen sınıflarca tanımlanmayacağı, yine tıbbın "uzmanlar"ca yönetilmeyeceği, tanımlamanın sömürü ilişkilerinin dışında yapılacağı, tıbbın da yine bu bağlamda üretileceği bir tasarım yapılabilir.

18. Sosyalizm ve devletin ele geçirilmesi, geleceğin tıbbına gidişte bir zorunluluktur. Ama, bu, kendiliğinden komünist tıba geçişte yeterli değildir. Sosyalizm koşullarında, burjuva tıbbına karşı, en baştan oluşturulacak olan devrimci tıp nüvelerinin üzerinde kurulacaktır, komünist tıp. Ve, yine sosyalizm koşullarında, kapitalist tıpla, komünist tıp arasında uzlaşmaz sınıf mücadelesi sonucu kurulacaktır. Tıpkı, genelde olduğu gibi, iki tıp anlayışı arasında da, uzlaşmaz sınıf karşıtlığı olacaktır.

19. Şimdi, birçok arkadaşım, tıbbın sosyalisti/ komünisti, mevcut tıptan farkı olmayacağını söyleyerek, sadece daha eşitlikçi yaklaşımla sorunun çözüleceğini ileri sürecekler. O kadar basit değil; Sosyalist tıp, aynı zamanda ideolojik olarak da kurulacaktır. Kurulmalıdır. Tıp, tarafsız bir kurum değildir ki. Mevcut tıbbı hiçbir değişikliğe uğratmadan, sadece daha eşitlikçi olarak dağılımı ile çözüme gidersek, bu durum, kapitalist tıbbın yeniden üretilmesi ile sonuçlanacaktır. Yeniden, uzman egemenliği, tıp içindeki egemenlik ilişkileri galebe çalacaktır. O nedenle, tıptaki güç ilişkilerini kırmadan, sosyalizm yönünde adım atmak olanaklı değildir. Ve de sıkı bir ideolojik mücadele ile...

20. Sosyalizm, doğal ki sağlık çalışanlarını dönüştürecekler, onlara ve tıba yeni değerler katacaklar. Tıptaki öncelikler değişecektir, bu çalışanlar açısından geçerli olacaktır. Bu değişim, gönüllü olacaktır ve bilinçli ve politik bir sürecin sonunda gerçekleşecektir. Ancak, bu da yetmez. Bu değişimin asıl güvencesi, işçi sınıfının (ve halkın), tıbbın planlanmasından üretimine kadarki süreçteki doğrudan denetimidir. Toplumsal dayanışma içinde yeniden yaratılan tıp, bir yanı ile de kolektif toplumun yeni kolektif kurumlarından biri de olacaktır. Bir başka nokta, işçi sınıfının denetiminin, hiyerarşik bir yukarıdan denetim olmadığı, kolektif bir yeni yapının yaratılmasına, toplumun katılımı anlamına geldiğidir. Başka deyişle, sosyalist tıp, tıbbın demokratikleştirilmesidir de.

21. Sosyalizmde, sadece tıp değişmeyecektir. Tüm toplum değişecektir. Bu, bir avantajdır. Sosyalist toplumda tüm sınıf yapısı da değişeceği için, tıptaki dönüşümün işi daha kolay olacaktır. İktidarı alan işçi sınıfı, politik ve ideolojik olarak topluma mücadele edecek, onun açtığı yoldan tıp da yararlanacaktır. Ama, burada, sosyalist tıbbı yaratacak olanlara düşen, tıbbı da, toplumu da sosyalizm yönünde dönüştürme görevini bir an bile aksatmadan sürdürmek olacaktır.